

Vergaderjaar 2007–2008

31 200 VII**Vaststelling van de begrotingsstaten van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (VII) voor het jaar 2008****Nr. 49**¹ Samenstelling:

Leden: Van Beek (VVD), Van der Staaïj (SGP), De Pater-van der Meer (CDA), Van Bochove (CDA), Duyvendak (GroenLinks), Hessels (CDA), Gerkens (SP), Haverkamp (CDA), Leerdam (PvdA), voorzitter, De Krom (VVD), ondervoorzitter, Griffith (VVD), Irrgang (SP), Kalma (PvdA), Schinkelshoek (CDA), Van der Burg (VVD), Brinkman (PVV), Pechtold (D66), Van Raak (SP), Thieme (PvdD), Kuiken (PvdA), Leijten (SP), Heijnen (PvdA), Bilder (CDA) en Anker (ChristenUnie).

Plv. leden: Teeven (VVD), Van der Vlies (SGP), Van de Camp (CDA), Atsma (CDA), Van Gent (GroenLinks), Knops (CDA), Polderman (SP), Spies (CDA), Wolbert (PvdA), Aptroot (VVD), Zijlstra (VVD), Van Gerven (SP), Heerts (PvdA), Çörüz (CDA), Remkes (VVD), De Roon (PVV), Van der Ham (D66), Van Bommel (SP), Ouwehand (PvdD), Timmer (PvdA), De Wit (SP), Kraneveldt-van der Veen (PvdA), Van Haersma Buma (CDA), Cramer (ChristenUnie) en Vermeij (PvdA).

² Samenstelling:

Leden: Van der Staaïj (SGP), Snijder-Hazelhoff (VVD), Mastwijk (CDA), Duyvendak (GroenLinks), Roland Kortenhorst (CDA), voorzitter, Koopmans (CDA), Gerkens (SP), Van der Ham (D66), Nicolai (VVD), Haverkamp (CDA), De Krom (VVD), Samsom (PvdA), Roefs (PvdA), Jansen (SP), Cramer (ChristenUnie), Roemer (SP), Koppejan (CDA), Vermeij (PvdA), Madlener (PVV), Ten Broeke (VVD), ondervoorzitter, Besselink (PvdA), Ouwehand (PvdD), Polderman (SP), Tang (PvdA) en De Rouwe (CDA)

Plv. leden: Van der Vlies (SGP), Boekstijn (VVD), Bilder (CDA), Van Gent (GroenLinks), Hessels (CDA), Jager (CDA), Van Bommel (SP), Koşer Kaya (D66), Neppéus (VVD), Van Gennip (CDA), Aptroot (VVD), Dijsselbloem (PvdA), Besselink (PvdA), Anker (ChristenUnie), Van Leeuwen (SP), Knops (CDA), Depla (PvdA), Agema (PVV), Verdonk (Verdonk), Jacobi (PvdA), Thieme (PvdD), Lempens (SP), Waalkens (PvdA) en Van Heugten (CDA).

VERSLAG VAN EEN ALGEMEEN OVERLEG

Vastgesteld 22 februari 2008

De vaste commissie voor Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties¹ en de vaste commissie voor Verkeer en Waterstaat² hebben op 29 januari 2008 overleg gevoerd met staatssecretaris Bijleveld-Schouten van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en staatssecretaris Huizinga-Heringa van Verkeer en Waterstaat over:

- **de brief van de staatssecretaris van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties d.d. 23 november 2007 met de kabinetsreactie op het rapport «Stemmen met vertrouwen» van de Adviescommissie Inrichting Verkiezingsproces (31 200 VII, nr. 26);**
- **het rapport «Stemmachines, een verweesd dossier» van de Commissie Besluitvorming Stemmachines (30 800 VII, nr. 46);**
- **het rapport «Stemmen met vertrouwen» van de Adviescommissie Inrichting Verkiezingsproces (31 200 VII, nr. 5);**
- **rapport van de Gemeentelijke Ombudsman Amsterdam over de Gemeenteraads- en Tweede Kamerverkiezingen 2006 van 2 oktober 2007 (in archief cie. BZK);**
- **de brief van de staatssecretaris van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties d.d. 17 januari 2008 over de actuele stand van zaken inzake de inrichting van het verkiezingsproces (31 200 VII, nr. 45);**
- **de brief van de staatssecretaris van Verkeer en Waterstaat d.d. 19 december 2007 over internetstemmen bij de waterschapsverkiezingen (31 142, nr. 8).**

Van dit overleg brengen de commissies bijgaand beknopt verslag uit.

Vragen en opmerkingen uit de commissies

De heer **Hessels** (CDA) vindt dat het basisproces van de democratie niet mag worden aangetast. Het lijkt hem goed om als vanouds gebruik te maken van papier en potlood en vervolgens na te gaan wat de mogelijkheden zijn om het verkiezingsproces te vernieuwen zonder een einddatum te noemen. Het nadeel van het stemmen met een stemcomputer is dat geheimhouding nog niet kan worden gewaarborgd. Het handmatig tellen van stemmen is fraudegevoelig. Geen enkel systeem kan dus zonder risico worden gebruikt.

- Als niet meer met de Experimentenwet wordt gewerkt, dient er geen uitzondering te worden gemaakt voor waterschapsverkiezingen.
- Hoe werkt de stemmachine? Wordt er met barcodes gewerkt? Zo ja, hoe is dan volledige betrouwbaarheid te garanderen? Hebben andere landen al een besluit genomen over de verkiezingsprocedure en de middelen voor de toekomst? Wat kan Nederland van andere landen leren en is samenwerking mogelijk?

De heer **Kalma** (PvdA) verzoekt de staatssecretaris van BZK om de berichten te ontzenuwen waaruit blijkt dat het stemmen met papier en potlood onvoldoende wordt voorbereid. Hij pleit ervoor om de voor- en nadelen van de stemprinter en de telmachine tegen elkaar af te wegen.

- Onderschrijft de staatssecretaris van BZK de opvatting van de Kiesraad en anderen dat de norm moet worden gehandhaafd die inhoudt dat het stralingsgebied van het stemapparaat niet meer mag zijn dan enkele meters?
- Stemmen in een willekeurig stembureau buiten de gemeente is ongewenst, omdat het verkiezingsproces daarmee onnodig wordt gecompliceerd en de toegankelijkheid van stembureaus de afgelopen jaren al aanzienlijk is verbeterd.
- Kan de staatssecretaris duidelijk maken waarom zij een voorkeur heeft voor kaderwetgeving om het verkiezingsproces te onderhouden en daar waar nodig te herijken?
- Hoe verhoudt de wens van meer lokale handelingsvrijheid zich tot de eis van uniformering?
- Wat houdt meer lokale handelingsvrijheid precies in?
- Wat is de functie van kaderwetgeving voor parlementaire controle? Zal die controle op hoofdlijnen plaatsvinden of op detail?
- Wat vindt de staatssecretaris van het advies van de Kiesraad over de wettelijke verankering van het verkiezingsproces?
- Waarom volgen de bewindspersonen niet dezelfde lijn ten aanzien van internetstemmen bij waterschapsverkiezingen? Waarom wordt er geen keuring gedaan naar het verkiezingssysteem voor waterschappen?

Mevrouw **Gerkena** (SP) neemt nog geen standpunt in over stemprinters en telmachines. Zij pleit wel voor open source software. Ondanks de identificatieplicht en het bijvoegen van een kopie van het identiteitsbewijs in geval van het stemmen bij volmacht, is het eenvoudig om stemmen te ronselen. Wat kan en wil de staatssecretaris van BZK daaraan doen?

- Het project kiezen op afstand moet worden uitgebreid met de mogelijkheid om te stemmen in een willekeurig stemlokaal buiten de eigen gemeente. Waarom is de staatssecretaris wat dat betreft terughoudend?
- Hoe is zij gekomen tot haar besluit om in 2009 geen experiment met internetstemmen te houden? Is de staatssecretaris van V&W bereid om het stelsysteem voor waterschapsverkiezingen te laten keuren door een onafhankelijke derde en kaders op te stellen?
- Is het in het kader van de uniformiteit niet verstandiger om zoveel mogelijk in de wet vast te leggen in plaats van in AMvB's en ministeriële maatregelen?
- Kan de staatssecretaris van BZK een voorbeeld geven van iets wat tot dusver in de wet is opgenomen en straks bij AMvB zal worden geregeld? Is het verstandig om de Kieswet meteen aan te passen?
- Zijn gemeenten goed voorbereid op verkiezingen met papier en potlood? Zo nee, welke stappen onderneemt de staatssecretaris van BZK dan? Is zij bereid om elke drie maanden te rapporteren over de voortgang?
- Wat doet zij met het rapport van de ombudsman van de gemeente Amsterdam?

- Is zij bereid om de mogelijkheid van het openen van een stemplaats of een mobiele stembus voor gedetineerden te onderzoeken?

Mevrouw **Griffith** (VVD) neemt nu nog geen standpunt in. Zullen alle wetsvoorstellen gereed zijn voordat de verkiezingen voor het Europees Parlement worden gehouden?

- Kan de staatssecretaris van BZK duidelijkheid geven over de bevoegdheden, de verantwoordelijkheden, het voeren van de regie en de scheiding tussen overheid en markt?
- Hoe zal de ontvlechting van NEDAP Groenendaal plaatsvinden?
- Wat zal in de toekomst de positie van de Kiesraad zijn? Wanneer is daarover een advies beschikbaar?
- Hoe wil de staatssecretaris de kiezers begeleiden en voorlichting geven om onregelmatigheden als in Amsterdam te voorkomen?
- Er dient sprake te zijn van een legitimatieplicht, alsmede van de mogelijkheid om buiten de eigen gemeente te stemmen. Wil de staatssecretaris nagaan hoeveel mensen behoefte hebben aan het stemmen buiten de eigen gemeente?
- Nederlanders in het buitenland moeten hun stem kunnen uitbrengen via internet.
- Welke stappen zal de staatssecretaris zetten om de registratieprocedure te verbeteren?

De heer **Brinkman** (PVV) is voorstander van het inzetten van een stemprinter en een stemmenteller. Kan de staatssecretaris van BZK een indicatie geven van de kosten?

- Stemmen via internet is onbetrouwbaar. Is bij internetstemmen gebleken dat er namens overledenen stemmen zijn uitgebracht?
- Kan de staatssecretaris garanderen dat alle gemeenten goed zijn voorbereid op het moment dat het kabinet onverhoopt valt en er verkiezingen moeten worden gehouden?

De heer **Duyvendak** (GroenLinks) wijst erop dat niet alleen de commissies waardevol werk hebben gedaan maar ook de actiegroep «Wij vertrouwen stemcomputers niet». Hij meent dat er moed nodig is om te besluiten dat weer met papier en potlood zal worden gestemd. Hij twijfelt aan de waarde van stemcomputers, -printers en stemmentellers. De heer Duyvendak neemt een neutrale positie in en wacht de onderzoeken met belangstelling af.

- In plaats van kaderwetten, raamwetten en uitvoeringsbesluiten over de vormgeving van het verkiezingsproces dient er wetgeving te komen. Het is immers cruciaal dat het kabinet een onafhankelijke positie inneemt.
- Zal er geen beroep meer worden gedaan op NEDAP Groenendaal? Zal de uitslag handmatig worden berekend? De heer Duyvendak pleit ervoor om snel open source software te laten schrijven, daarvoor eisen te formuleren en een goedkeuringsprocedure te volgen.
- Is het rapport van GBS uit Duitsland al beschikbaar over het stemgeheim en het opvangen van informatie van stemmachines?
- Voor internetstemmen moeten eerst eisen worden geformuleerd en daarna moet een goedkeuringsprocedure worden gevolgd.

Antwoord van de bewindslieden

De **staatssecretaris van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties** antwoordt dat er in het verkiezingsproces taken zijn die onafhankelijk van de overheid en de politiek moeten worden verricht. Die vereiste onafhankelijkheid, waarborgen, taken en bevoegdheden zullen in de wet over de inrichting van het verkiezingsproces worden verankerd. Bij AMvB zal onder andere de inrichting van het stemlokaal worden geregeld. De

Raad van State brengt over die AMvB advies uit en de voorhangprocedure zal worden gevolgd. De staatssecretaris is verantwoordelijk voor het verkiezingsproces en voert de regie. Marktpartijen hebben in het verkiezingsproces een ondergeschikte positie en moeten ook voldoen aan de eisen van transparantie en controleerbaarheid.

- Het kabinet kiest ervoor om ook in de toekomst in een stemlokaal te stemmen onder toezicht van een stembureau. Papieren stembiljetten en een potlood verdienen vooralsnog de voorkeur.
- Met het oog op bevordering van de snelheid zal onderzoek worden gedaan naar de mogelijkheden, de kosten, de baten, de voor- en de nadelen van stemprinters en stemmentellers.
- De vraag is hoe kan worden bepaald wat het risico is van compromitterende straling van apparatuur en hoe dat verantwoord kan worden tegengegaan. De expertgroep zal daarover advies uitbrengen. Het uitgangspunt is de bestuurlijke norm van vijf meter.
- In het actieplan wordt uitgegaan van open source software. Het kabinet steunt dat. De staatssecretaris verwacht dat zij binnenkort de eisen bekend kan maken van programmatuur die geschikt is om stemmen te tellen. Zij is daarover in gesprek met de Kiesraad en de gemeenten in de hoedanigheid van centraal stembureau. Aanbesteding zal plaatsvinden via de centrale stembureaus. Als de programmatuur van NEDAP Groenendaal aan de eisen voldoet, wordt gebruik daarvan niet uitgesloten.
- Het is niet mogelijk om Nederlanders die in het buitenland wonen voor 2009 via het internet te laten stemmen. De Kamer zal diverse stukken over deze kwestie ontvangen. De staatssecretaris onderzoekt de mogelijkheden om het registratiesysteem te vereenvoudigen.
- Zowel de Kiesraad als de staatssecretaris is geen voorstander van het gebruik van barcodes op stemformulieren. De expertgroep zal onder andere daarover advies uitbrengen en eisen formuleren waaraan de stemmenteller moet voldoen.
- Gemeenten zijn wel degelijk in staat om snel verkiezingen te organiseren. Vanaf eind september 2007 is namelijk bekend dat er voorlopig weer met papier en potlood zal worden gestemd. De staatssecretaris is in gesprek met de VNG over de werkwijze, de kosten enzovoorts en zal inventariseren welke gemeenten klaar zijn voor het houden van verkiezingen.
- Stemmen in een willekeurig stembureau buiten de gemeente is onmogelijk als er gebruik wordt gemaakt van papier en potlood. De staatssecretaris is niet bereid te onderzoeken hoeveel mensen daaraan behoefte hebben. Met het tonen van het identiteitsbewijs en vervolging door het OM kan het ronselen van stemmen worden tegengegaan.
- In het VK, Ierland, Duitsland, de VS en België wordt gediscussieerd over bepaalde vormen van elektronisch stemmen. Een consortium van Belgische universiteiten zal in opdracht van de overheid een algemene studie doen naar de voor- en nadelen van geautomatiseerde stemsystemen. Zodra daarover meer bekend is, krijgt de Kamer bericht. Het rapport van GBS uit Duitsland over het stemgeheim en het opvangen van informatie van stemapparatuur wordt openbaar gemaakt.
- Het is lastig gedetineerden een mogelijkheid te bieden om te stemmen, omdat zij meestal niet zijn ingeschreven in de gemeente waar zij verblijven. Ook is het dan niet eenvoudig om de openbare orde te handhaven. Zij zal over die kwestie van gedachten wisselen met Justitie.

De **staatssecretaris van Verkeer en Waterstaat** antwoordt dat bij de wetswijziging in 2006 om praktische redenen is besloten om voor waterschapsverkiezingen gebruik te blijven maken van stemmen per brief. De

commissie-Korthals Altes is positief over het internetstemmen als aanvulling op het stemmen per brief.

- De waterschappen hebben zelf een stelsysteem ontwikkeld, dat binnenkort ook open source zal zijn. Zij stelt voor om het systeem binnen de kaders breed door onafhankelijke deskundigen te laten keuren. Op basis van het keuringsrapport zal de staatssecretaris haar eendoordeel geven. Zij is bereid om de Kamer te betrekken bij de keuringsopdracht en uiteraard ook bij het eendoordeel.

De voorzitter van de vaste commissie voor Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties,
Leerdam

De voorzitter van de vaste commissie voor Verkeer en Waterstaat,
Roland Kortenhorst

De griffier van de vaste commissie voor Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties,
De Gier